

ԱԶՈՒԻ ՔԱՐԱՆՁԱՎԻ ՖԱՈՒՆԱՆ

Վ. Տ. Հայրապետյան

* Ազոխի քարանձավը գտնվում է փոքր Կովկասի հարավ -արեւմտյան լանջի նախալեռնային եւ լեռնային գոտում՝ Ազոխ եւ Պրախտիկ գյուղերի արանքում, Իշխանագետի ձախ ափին, ծովի մակերեւույթից 900 մետր բարձրության վրա:

Անդրկովկասում ալսոս հայտնի բազմաթիվ քարանձավների շարքում Ազոխի քարանձավն առավել հնագույնն է եւ ունի երեք հարյուր հազար տարուց ավելի պատմություն: 1968 թ. Ազոխի քարանձավի մուտքի մոտ հատակից 7 մետր խորության վրա հայտնաբերվել է նախամարդու ծնոտի մի մասը: Հնագետների հավաստմամբ դա նեանդերթալցու ստորին ծնոտի մնացորդ էր (4):

Քարանձավի աշխարհագրական դիրքի տեսանկյունից սեղադրված է օսար աչքից լավ պաշտպանված վայրում: Հարթավայրից ներս է հոսում տաք օդը, իսկ լեռներից բարձր լեռնային քամին, ինչի հետեւանքով քարանձավի ներսում կյոռ տարին պահպանվում է կալուն միկրոկլիմա՝ ջերմաստիճանը $+ 13 - 15^{\circ}\text{C}$, իսկ հարաբերական խոնավությունը 94-98%:

Քարանձավը կազմված է հարավային եւ հյուսիսային մուտքերից, օրսնցից առավել բարձր՝ հարավայինն է: Չորս բավականին լայնածավալ խոռոչները միանում են մեկը մյուսին նեղացող եւ վերելից սեղմվող անցուղիներով:

Քարայրն ունի կարգաւորյալ կառուցվածք եւ ընդհանուր մակերեւեր կազմում է մոտ 8000 մ² (4,5):

Երկու մուտքերի միջեւ եղած տարածքը կազմում է մոտ 200 մ, իսկ դահլիճների միջով կապը մեկը մյուսի հետ անցնում է 600-ից (նայիր գծանկար 1):

Մեզ հետաքրքրող կենդանատեսակները ձեռնաթեւավորները, առավել կուտակված են 2-րդ եւ 3-րդ խորշերում: Նրանց մեծաքանակ գաղութները հնարավոր է տեսնել եւ գմբեթից կախված, եւ վայր իջնող պատերի նեղքերին ամրացած:

Ալսոս արդեն անցյալի գիրկն անցած, դարերի պատմություն ունեցող քարանձավի շրջակայքում ապրող մեր նախնիների որսի աղբյուր հանդիսացող կենդանատեսակներին՝ հնագույն ձիերին, ցուլերին, հսկա եղջերուներին, քարայրային արջերին, քարայծերին եւ այլն, փոխարինել են մեր օրերի այլ կենդանիներ: Իրանց թվին են պատկանում 65 տեսակի անողնաշարավոր եւ 13 տեսակի ողնաշարավոր կենդանիներ (3, 6, 7):

Անողնաշարավորներից առավել բնորոշը եւ թվով մեծաքանակը միջատների դասի (insecta) ներկայացուցիչներն են՝ Blatodea (2 տեսակ), Grullidae (1), Anoplura (1), hemiptera (7), lepidoptera (9), Coleoptera (18), Diptera (5), մուտքին

առավել մոտ Formicoidea (2) եւ Apoidea (3): Այս սարդակերպերը Arachnida (Տոնեսակ), օղակավոր որդերը (Annelida) (5), փափկամաքմաններ (Mollusca) (4), [6, 7]:

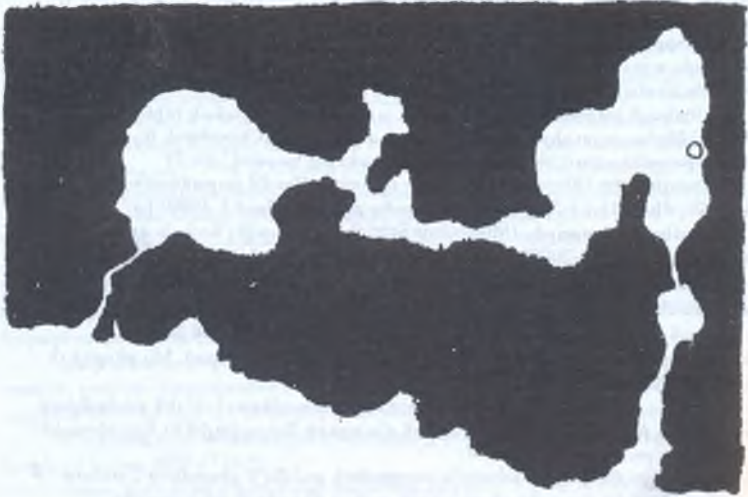
Ինչ վերաբերում է ողնաշարավոր կենդանիներին, ապա սրանցից որոշները դոգոշը (*Bifo viridis*), սովորական լորտուն (*Natrix natrix*), խալտարեխ եւ անդրկովկասյան սահնոձերը (*Coluber Raverdier* եւ *Elophe hehenackeri*) եւ ժայռային մողեսը (*Lacerta Saxicola*), հիմնականում հանդիպում են քարանձավի շմի մոտակայքում, չթափանցելով նրա ոչ շատ խորքերը՝ մինչեւ 7-9 մետր: Ավելի խորքերում մինչեւ 25-30 մ երբեմն կարելի է, տարվա բոլոր եղանակներին, հանդիպել արեւելա-պարսկական սպիտակատամին (*Crocidura Zarudnyi*), արխին (*Mustela nivalis*) եւ քարակգաթսին (*Martes foina*) (3):

Սակայն քարանձավի իսկական եւ առավել բազմաքանակ (մինչեւ 35000 անհատ) ներկայացուցիչները՝ ձեռնաքեւավորներն են (*Chiroptera*): Այս կարգը Ազոխի քարանձավում ներկայացված են հետևյալ կարգով՝ (6; 7)

1. Մեծ պաշտաքիթ (*Rhinolophus ferrum - equinum*): Սրանք քարանձավում կարող են գոյացնել մի քանի (3-5) գաղութներ, որոնց թիվը անցնում է 30000-ից:
2. Սովորական երկարաթեւ (*Minopterus Schreibersi*): Առավել հաճախ գոյացնում են մեկ մեծատեսակ (15-20000) գաղութ եւ բազմաթիվ առանձնյակներ քարանձավի տարբեր հատվածներում, սկսած մուտքից եւ վերջացած առավել խոր ծայրամասերով:
3. Սրականջ գիշերաչգջիկ (*Myotis blythi*) մեծաթիվ գաղութ չեն կազմում, գերազանցելով մնալ համեմատաբար փոքրաթիվ / 7-40/ խմբերով. ինչ բնորոշ չէ այս անսահման ալլ վայրերից:
4. Մոխրագույն ականջեղ (*Plecotus austriacus*), անհատները /1-3/ չեն թափանցում քարանձավի խորքերը, այլ թաքնվում են մուտքերի /հարավային եւ հյուսիսային/ բիչ թե շատ լուսավոր հեղքերում:
5. Ասիական լայնականջ (*Barbastella leucomales*), բուն վել է ընդամենը 2 անհատ / 8 եւ 9/ հյուսիսային մուտքից դեպի խորքը տանող միջանցքի առաստաղից: Քարանձավի ֆաունայի կազմի հետադոտումը սկսվել է 2000 թվականին եւ, անկասկած, կա հավանականություն, որ հետագայում այն կհամալրվի նոր, մեզ առայժմ անհայտ ներկայացուցիչներով:

Օգտագործված գրականությունը

1. Алекперов Х.М., Ерофеев С.Н.- К фауне и экологии рукокрылых, (*chiroptera*) Нагорно-Карабахской области // мат. науч. сессии -1961, с. 13-17
2. Алекперов Х.М., Ерофеев С.Н. - О рукокрылых (*chiroptera*) Нагорного Карабаха // зоо журнал, 1961, М-а, Т.31, вып: 5, С. 744-749
3. Даль С.К. - Животный мир Арм.ССР// т.1, Ереван -1954, с. 137-303.
4. Մկրտչյան Շ.Մ. - Լեռնային Ղարաբաղի պատմաանարտարապետական հուշար-

Ազոխի քարանձավ

Азохская пещера

Azokhi caves

ճանները// Երևան, «Հայաստան»- 1985, էջ 108-111.

5. Սարգսյան Է.Գ.- Քարանձավները բաղում են իրենց գաղտնիքները//
Երևան, «Հայաստան» - 1989, էջ 244-258.

6. Явруян Э.Г. - Редкие виды рукокрылых и пути их охраны//
В науч. сб. „ Вопросы охраны рукокрылых в СССР,, ,
м-а, 1978, С. 45-51

7. Явруян Э.Г. - Оседлые и перелётные виды рукокрылых (chiroptera)
Закавказья//
В сборнике зоология, изд. АН.Арм.ССР-1990, Т.24, С.
34- 48.

ФАУНА АЗОХСКОЙ ПЕЩЕРЫ

В Т АЙРАПЕТЯН

Аспирант Химико-Биологического Факультета АрцГУ

Впервые обоснованно представляются история, топография и фауна Chiroptera Азохской пещеры Гадрутского района НКР.

В настоящее время в пещере нами обнаружено 65 видов беспозвоночных (Invertebras) и 13 видов позвоночных (Vertebras).

FAUNA OF AZOKHI CAVE

Vahram Toriki HAYRAPETIAN

The post-graduate student of Chemical and Biological Faculty
Of ArtcGU

For the first time is proved it are represented a history, topography and fauna Chiroptera Azokhi cave in Hadrut region of Mountain Karabakh Republic.

Now in this cave are revealed by us 65 kinds of Invertebras and 13 kinds of Vertebras.